

Ірина ОСТАПІОВСЬКА

<https://orcid.org/0000-0003-1208-7230>

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Анотація. У публікації актуалізовано зміст поняття «виховання» та його роль у формуванні та розвитку медіаграмотності молодших школярів, розкрито зміст принципів виховання в умовах цифрового простору: принципу конфіденційності і безпеки; принципу індивідуалізації; принципу доступності; принципу доцільності; принципу розвитку; принципу гнучкості; принципу інноваційності; принципу інтегрованості, – визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: медіаграмотність, формування медіаграмотності учнів початкових класів, виховання, виховання молодших школярів, медіаграмотність молодших школярів

Abstract. The publication updates the meaning of the concept of «education» and its role in the formation and development of media literacy of younger schoolchildren, reveals the meaning of the principles of education in the digital space: the principle of confidentiality and security; the principle of individualization; the principle of accessibility; the principle of expediency; the principle of development; the principle of flexibility; the principle of innovation; the principle of integration, and identifies prospects for further research.

Keywords: media literacy, formation of media literacy of primary school students, education, education of primary school students, media literacy of primary school students

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема формування і розвитку особистості прямо чи опосередковано простежується із часу виникнення людської цивілізації та розширює свій зміст із її розвитком. Так, іще наші далекі пращури прагнули передати свій досвід та погляди на себе і світ довкола, своє місце у ньому та взаємодію з іншими людьми, силами природи та різноманітними живими істотами. Ще із малюнків колективного полювання на тварин на стінах печер ми бачимо, що наші пращури усвідомлювали важливість співіснування, а значить – і певних його правил – своєрідної культури співжиття, а самі ці зображення уже були виявами древнього мистецтва, що дозволяє зробити висновки про наявність певних естетичних смаків і прагнення до краси. З розвитком людської цивілізації збільшувалися і обсяг знань, умінь та навичок, що розширювало й сферу потреб, а значить – способів та засобів їх задоволення; таким чином розширювалися вимоги до особистості, котрі б дозволяли їй їх опановувати та ефективно взаємодіяти в умовах сучасної їй дійсності. Люди почали задумуватися, яким саме чином допомогти собі та своїм нащадкам стати успішною особистістю, виникало питання «Якою повинна бути справжня успішна людина?». Відповідь на це питання стало причиною формування уявлення про ідеальну людину, її якості, а також шляхи становлення і розвитку. Отже, можна сказати таким чином виховання із інтуїтивної людської активності,

спрямованої на передачу досвіду та світогляду, поступово перетворювалося в усвідомлену, цілеспрямовану, результативну, науково обґрунтовану діяльність. Кожна епоха вносила зміни у зміст та форм реалізації виховної діяльності, а оскільки цивілізаційний розвиток людства є афінитним процесом, то вивчення змісту та усіх складових виховної діяльності вимагає постійної актуалізації з урахуванням цілої низки факторів. Разом із тим, сучасність вирізняється надзвичайною медійною насиченістю та своєрідною «агресивністю», що вимагає від наших сучасників здатності співіснувати у медійному середовищі та ефективно протидіяти різноманітним шкідливим медіа-впливам. Це передбачає розвиток їх медіаграмотності, але не тільки як певних виявів сукупності виявів її когнітивної та афективної сфер, але й – мотиваційно-ціннісної, а значить виникає необхідність в актуалізації змісту виховної діяльності спрямованої на формування і розвиток медіаграмотності та її специфіки у початкових класах. Саме це й послугувало вибором теми публікації та обґрунтувало її актуальність та практичне значення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблеми вивчення виховання в умовах цифрового суспільства у цілому та його специфіки у стосунку здобувачів початкової освіти зокрема знайшли своє відображення у працях таких дослідників, як: Т. Бакка, І. Бех, О. Бурім, О. Вознесенська, О. Волошенко, Н. Гавриш, Л. Гончар, Р. Євтушенко, К. Журба, В. Іванов, В. Ільїн, Л. Канішевська, В. Кириченко, О. Комаровська, А. Корнієнко, В. Кремень, Т. Куниця, С. Курбатов, О. Литовченко, Р. Малиношевський, В. Мачуський, Т. Мелещенко, О. Мокрогуз, Л. Найдьонова, О. Рейпольська, С. Сисоєва, С. Толочко, Т. Федорченко, Н. Харченко, Ю. Чаплінська, В. Шахрай, О. Янкович та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою публікації є актуалізація ролі та можливостей виховної діяльності у початкових класах Нової української школи (НУШ) як засобу формування і розвитку медіаграмотності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У широкому розумінні виховання передбачає цілеспрямований, систематизований, багатоаспектний процес формування та розвитку особистості, який спрямований на досягнення певного виховного ідеалу – створеного суспільством та закріплену у свідомості кожного його члена уявного образу «справжньої людини», яка володіє певною системою знань, умінь, навичок, світоглядом, поведінковими реакціями, особистісними якостями тощо. Доцільно відмітити, що цей образ не є уніфікованим не тільки в часових межах, але й – культурно-територіальних, так, вихована людина античної Греції або середньовічного арабського світу буде відрізнятися від нашого сучасного співвітчизника – кожна культура, нація в певні періоди свого існування має різні погляди на результат виховання: сформованість особистісної вихованості. Таким чином, першочерговим завданням педагогів є з'ясування та актуалізація змісту результатів виховної діяльності. У контексті відповіді на це запитання доцільно відмітити, що вихованість має широкий зміст, який складається із когнітивної, мотиваційно-ціннісної та афективної (діяльнісної) складових, які стосуються різноманітних сфер сучасних конкретній особистості сфер людської життєдіяльності, а однією із найбільш важливих у наш час є медіа-сфера. І саме медіаграмотність є тим «інструментом», котрий дозволяє особистості ефективно існувати у просторі медіа та взаємодіяти з його компонентами.

Доцільно відмітити, що сформованість медіаграмотності передбачає не тільки цілеспрямовані впливи на когнітивну, але й на діяльнісну та ціннісно-мотиваційну сфери особистості, а отже вимагає застосування актуальних виховних (а також – самовиховних) засобів [2]. Особливої уваги заслуговує зміст виховної діяльності для формування медіаграмотності здобувачів початкової освіти, оскільки сучасні діти молодшого шкільного віку, так зване «покоління альфа» (*Generation Alpha*) – діти, народжені у період приблизно з 2010 р. і до 2025 р. – це перше покоління, яке повністю народилося, зростає та дорослішає у цифрову епоху, не знаючи світу без смартфонів та інших гаджетів, Інтернету та різноманітних соціальних мереж й месенджерів, систем штучного інтелекту й іммерсивних технологій; вони практично з самого народження прямо та/або опосередковано перебувають у контакті з різноманітним контентом, а згодом стають не тільки споживачами, але й розповсюджувачами та творцями медійних продуктів (меседжів, постів, роликів тощо). Таким чином задля ефективної соціалізації та самореалізації себе сучасні діти молодшого шкільного віку повинні:

1) на когнітивному рівні бути обізнаними із такими поняттями, як: інформація (зміст цього феномену, її властивості, особливості існування та форм і засобів подання, джерела, методи і засоби роботи з різноманітною інформацією, можливості застосування та практичне значення тощо); інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); способи критичного аналізу та опрацювання інформації; інформаційні маніпуляції (інструменти маніпуляції, фейки та діпфейки, дезінформація, наративи, пропаганда та ін.) та способи і засоби їх виявлення та протидії можливого впливу, інформаційна та медійна гігієна та ін.;

2) на афективному (діяльнісному) рівні бути здатними вибирати та застосовувати найбільш адекватні засоби роботи з інформацією у цілому та медійним контентом зокрема, дотримуватися інформаційної і медійної гігієни та правил роботи з інформацією, протидії інформаційним маніпуляціям (володіти культурою інформаційної діяльності);

3) на мотиваційно-ціннісному рівні вміти оцінювати відповідність змісту і якості медійного контенту не тільки «прагматичній», освітній меті, але й – суспільним та особистісним морально-етичним і правовим нормам, свідомо протидіяти поширенню інформаційних маніпуляцій та сприяти усуненню виявлених результатів їх впливу [2].

Для формування і розвитку цих показників медіаграмотності здобувачів початкової освіти виховання дітей доцільно організовувати та реалізовувати згідно таких **принципів виховання в умовах цифрового простору**: 1) принцип конфіденційності і безпеки; 2) принцип індивідуалізації; 3) принцип доступності; 4) принцип доцільності; 5) принцип розвитку; 6) принцип гнучкості; 7) принцип інноваційності; 8) принцип інтегрованості [1].

1) принцип конфіденційності і безпеки, його зміст полягає у поясненні дітям змісту конфіденційності інформації (поняття «персональні дані») та її важливості, а також – реалізації механізмів захисту персональних даних, контролю інформаційних операцій (особливо в Інтернеті), можливості надавати дозволи та обмежувати доступ, способи розпізнавати шкідливу та небезпечну інформацію і уникати взаємодії із підозрілими медіа, уміти попереджувати «злами» особистих акаунтів та облікових засобів, а також усувати (максимально мінімізовувати) їх результати. Варто зазначити, що для максимальної виховної діяльності у контексті формування в дитини «інформаційного та медійного імунітету» учителям початкових класів доцільно співпрацювати з батьками (опікунами) здобувачів освіти: ознайомлювати їх із потенційними небезпеками та ризиками при роботі

дітей в інфорсфері, механізмами їх захисту, важливістю захисту персональних даних, способами та засобами реалізації інформаційного батьківського контролю тощо;

2) принцип індивідуалізації передбачає організовувати виховну діяльність з опорою на наявний у дитини досвід взаємодії зі світом медіа та навички інформаційної діяльності, домінантні реакційно-поведінкові моделі, а також – її вподобання і антипатії, схильності, здібності й таланти тощо. Саме використання уже наявного досвіду та застосування умінь і навичок здобувача початкової освіти в доступі до інформації та медійних ресурсів, навичок отримання, оцінювання і опрацювання інформації, формування на її основі висновків та стратегій власної результативної діяльності, створення авторських медіа-продуктів, враховування «інформаційних симпатій» та реакції на різні повідомлення тощо дозволять створити такі виховні ситуації, котрі б дозволили «замаскувати» виховні впливи на особистість дитини; за такого підходу формування основ медіаграмотності відбуватиметься у максимально комфортній для дитини атмосфері, дозволить їй відчувати задоволення від діяльності та її практичну доцільність;

3) принцип доступності, зміст цього принципу полягає у тому, щоб ознайомити здобувачів початкової освіти із можливостями сучасних інформаційно-цифрових і, у тому числі, – медійних середовищ, правилами, методами і засобами доступу та роботи у них, а також навчити ними користуватися. Важливим у контексті доступності інформації та відкритості інформаційного (медійного) простору є формування у дітей усвідомлення того, що інформація постійно оновлюється та доповнюється, а її джерелом (автором контенту) в наш час може бути практично будь-хто, тому до кожного інформаційного (медійного) продукту потрібно підходити критично та перевіряти його вірогідність, оцінювати актуальність та практичну цінність, прогнозувати можливі результати від використання тощо;

4) принцип доцільності полягає у виборі та використанні вчителями початкових класів максимально відповідних виховній меті ІКТ та інформаційних й медійних ресурсів. Разом із тим, він передбачає формування у дітей здатності самостійно аналізувати засоби роботи з інформацією, медіа та їх контент і обирати тільки ті, які дозволять швидко отримати максимально якісні результати;

5) принцип розвитку, цей принцип, власне, є найбільш «класичним» у виховному сенсі. Він передбачає використання медіа як засобу формування і розвитку світогляду молодших школярів, адекватних поведінкових реакцій та ціннісних установок, стимулу до розвитку та самовдосконалення, активізації пізнавальної і творчої активності тощо. Крім того, в його межах доцільно навчити дітей формувати власні оцінки та ставлення як до змісту медіа, так і до їх джерел (авторів контенту); обирати зразки для наслідування; формувати розуміння інформаційної (медійної) доброчесності і поваги до інформаційних прав і свобод всіх учасників медійної взаємодії, розуміння змісту авторського права та механізмів його реалізації тощо;

6) принцип гнучкості передбачає вибір учителями таких засобів ІКТ та медіа і їх контенту, котрі б дозволяли підлаштовувати їх під конкретні виховні цілі, а також – відповідно до індивідуальних особистісних особливостей, потреб, інтересів тощо кожної дитини, а також використовувати в незалежності від місця перебування часників освітньо-виховної взаємодії та при різних формах організації навчання. У стосунку до здобувачів початкової освіти принцип гнучкості формування основ їх медіаграмотності у процесі виховання передбачає ознайомлення дітей із способами і формами існування та діяльності медіа, створення, поширення та використання їх контенту, а також – програмно-технічними

засобами ІКТ, за допомогою яких можна взаємодіяти з медіа (наприклад, різні версії мережевих медіа: у формі організації відображення контенту для телефона чи комп'ютера);

7) принцип інноваційності відображає зміст сучасного медіапростору, який базується та функціонує завдяки використанню сучасних інформаційних технологій, новітніх досягнень у сфері засобів масової інформації та комунікації. Таким чином, він передбачає сформованість у вчителів початкових класів здатності як до опанування новітніх досягнень науки та техніки, котрі мають стосунок до їх професійної діяльності, так і – власну готовність та уміння продукувати педагогічні інновації та ефективно реалізовувати їх у виховній діяльності спрямованій на формування і розвиток основ медіаграмотності здобувачів початкової освіти. У стосунку до молодших школярів цей принцип означає формування у дітей позитивного ставлення до освоєння нових знань, умінь та навичок, необхідних для успішної взаємодії у медіа-світі, а також – готовності до використання цих інновацій для вирішення власних проблем і прийняття рішень;

8) принцип інтегрованості відображає одну із провідних тенденцій НУШ у початкових класах: інтегрований підхід до формування компетенцій особистості, котрий втілюється через вивчення базових положень різних освітніх галузей з точки зору різних наук. Цей принцип у контексті медіаграмотності передбачає формування умінь користування різними медіа та аналізу їх контенту з метою виділення інформації, необхідної для детального вивчення планованого матеріалу, розвитку компетенцій молодших школярів тощо.

Окреслені принципи дозволяють зробити виховну діяльність учителів початкових класів, спрямовану на формування та розвиток основ медіаграмотності молодших школярів більш ефективною з точки зору досягнення виховних результатів та простішою, цікавішою, зрозумілішою для дітей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи проведену дослідницьку роботу можна стверджувати, що виховання особистості постійно залишається однією із базових проблем педагогіки. Проте, зміст феномену цілі виховання змінювався у залежності від багатьох чинників: цивілізаційний стан суспільства, релігійні, культурні, расові та інші особливості його складу, розвиток науки та техніки тощо. Таким чином, в сучасному вітчизняному суспільстві одним із головних виховних завдань є сприяння формуванню та розвитку медіаграмотності молодших школярів. При цьому виховна діяльність буде ефективним інструментом формування медіаграмотності здобувачів початкової освіти за умови дотримання принципів виховання в умовах цифрового простору (конфіденційності і безпеки, індивідуалізації, доступності, доцільності, розвитку, гнучкості, інноваційності, інтегрованості). А серед перспективних напрямків дослідження у контексті теми публікації доцільно виділити зміст та засоби різних напрямків виховання молодших школярів (розумового, естетичного, морально-етичного, економічного та ін.).

Список використаних джерел

1. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / В. Г. Кремень та ін. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4. № 2. С. 1–30. doi: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
2. Остапівська І. Застосування методу проєктів у підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування основ медіаграмотності здобувачів початкової освіти. *Методологія сучасних наукових досліджень* : збірник наукових праць учасників Ювілейної XX Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 р., м. Харків) / за заг. ред. К. Юр'євої. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 465–469. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24574>